

tyén, Korea kollektivistá konfucianus kultúrája hatja át. Az egyik dolog, amit lassan megértettünk (ez az egyik nagy előnye a multikulturális bibliatanulmányozásnak), hogy tanulmányozod az igehelyet, és teljesen eltérő eredményre juttok [...].

Ha figyelmesen elolvasod, mit mond a Biblia, egy idő múlva rájössz, hogy az nem igazán keleti, sem nem nyugati könyv. A szülői hatalom bibliai értelmezése valójában nem annyira tekintélyelvű, mint a koreai, és nem is annyira erősen, mint az amerikai.²²

Összegzés

Timothy Keller világosan mutat rá a késő modern elme meghatározó kulturális narratíváira. Ha hűen szeretnénk prédikálni a mai kor emberének, akkor jó tisztában lenni ezekkel a magától értetődő, ezért sokszor rejtett hiedelemrendszerekkel, amelyek meghatározzák a gondolkodásunkat. Ezek közül is talán legfontosabb az identitás narratívája, vagyis az a gondolat, hogy fel kell fedoznunk legmélyebb vágyainkat, és mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy megvalósítsuk őket, függetlenül a társadalmi ellenállástól vagy korlátoktól. Bár ennek a gondolatmenetnek vannak elfogadható, a keresztyénségben gyökerező részei, mégis több probléma is van vele. A vágyaink ellentmondhatnak egymásnak, változhatnak is, és befolyásolja őket a kultúra, amiben élünk. A mai korban nagy nyomás nehezedik az emberekre az identitásuk elérésében. Ennek ellensúlyozására, az igehirdetésben több bibliai téma, igehely alapján is megközelíthetjük ezt a kérdést.

A Keller által bemutatott identitást meghatározó tényezők a mai magyar kultúrában is megtalálhatók, annak hatásai érződnek népünk körében is, ha kisebb mértékben is, mint az amerikai kultúrában. Ezért Keller megfigyelései a mi helyzetünkre is vonatkoznak és alkalmazhatók, tanulhatunk megközelítéséből és igehirdetéseiből.

²² KELLER, T.: *The Battle for the Mind, Splendor in the Furnace, 1 Peter; Part 1 c.* igehirdetéséből, amely elhangzott 1993. október 24-én, textus: 1Pét 1,13–16. – digitális kiadvány (Logos).

Siba Balázs:

Kertből kertbe – természeti környezetünk keresztyén szemléletének lehetősége

Abstract -From garden to garden - a possible Christian approach to our natural environment.

This study reflects on our gardens as cultural environment from a protestant theological perspective. In the Biblical narrative gardens are present from the very beginning to the end. When we think of our life story or the huge story of Christianity, we can conclude that there is a very difficult question behind each story. The question of the common story is: "Where is God in this world?" and the question to ourselves is: "What will become of me?" God's presence has an immediate effect on what our life would become, and during our journey (in the world) God's ways of being present in the world is of utmost importance, also in our natural and cultural environment. D. Ritschl distinguishes between two kinds of stories: there are closed stories, connected completely to the past, and there are on-going stories that cannot be fully completed because the story is still in progress. Creation is such an on-going story in the aspects of creatio originalis, creatio continua and creatio nova. We have to see ourselves and part of this God praising chorus of nature in order to find and play our part of this story well.

Keywords: spirituality, protestant theology, garden, environment, nature

Előszó

valaki jár a fák hegyén
mondják úr minden porszemen
mondják hogy maga a remény
mondják maga a félelem¹

Megközelítésem szerint, hogy a keresztyén hit eredendően teret ad arra, hogy a keresztyén képzeleten (imaginarium) keresztül láthassuk

¹ Kányádi Sándor: Valaki jár a fák hegyén – Kányádi Sándor egyberostált versei, 2. javított kiadás, Budapest, Magyar Könyvklub, 1999, 442. p.

*a természeti világot, ez nem a hitünk alapja, sem pedig forrása az Isten megismerésének, hanem sokkal inkább következménye ennek a tudásnak.*²

Pár évvel ezelőtt volt lehetőségem részt venni egy szentföldi tanulmányúton teológusokkal. Az út végén az egyik résztvevő mondta azt, hogy évek óta tanulmányozzuk a Bibliát, ismerősek a Szentföldön lejátsszódott történetek és a Szentírást olvasva, prédikációkat hallgatva ki-ki a maga módján elképzelte már a bibliai szereplők életét, de ezzel az úttal mintegy háttérre lett ezeknek az eseményeknek. Innentől kezdve már jobban el tudjuk képzelni azokat a helyszíneket, mindaz történet évezredekkel ezelőtt amiről a Szentírás tudósít. Ebben a tanulmányban valami hasonló utazásra szeretném hívni az olvasót, csak itt a saját életünk háttérre, „díszletei” kerülnek fókuszba. Az a környezet, ahol élünk, természetes számunkra, még ha nem is veszünk róla tudomást, üzenet hordozójává lehet. A megművelt természeti környezettel számos formában találkozhatunk, a nemzeti parkoktól egészen a balkonládáig. Ebben a tanulmányban saját „kertjeinkben” néznénk körül protestáns teológiai perspektívából.

Metatörténet fától fáig

A biblia nagy történetét végigkísérik a kertek, az emberi emlékezet előtti idő hitvallásaként a bibliai őstörténet a világ megteremtése után az Éden kertre („a derű kertje”) irányítja figyelmüket, közepén a jó és gonosz tudásának a fájával.³ A Biblia utolsó fejezeteiben pedig a Jelenések könyve 22. fejezetében az új Jeruzsálem mennyei víziója jelenik meg, melyben a paradicsom kertjének közepén az élet fája áll: „a város főútjának közepén, a folyó két ága között van az élet fája, amely tizen-

kétszer hoz termést, minden egyes hónapban megadja termését, és a fa levelei a népek gyógyítására szolgálnak.” (Jel 22, 2)⁴

A jó és gonosz tudásának a fájától az élet fájáig feszül a bibliai elbeszélés íve, melynek közepén Jézus a Gecsemáné kertjének elhagyatottságából indulva a Golgota hegyének keresztfáján végzi el Krisztus a világ megváltását.⁵ Keresztyén szempontból a történelem közepe Jézus Krisztus földi élete és értünk vállalt váltságshalála és feltámadása. Ami a keresztyén metatörténetben ez előtt történt, mintegy előkészíti ezt az eseményt, ami pedig utána következik az „nem tesz hozzá az üdvtörténethez”, hanem a Szentlélek munkálkodásának és Krisztus visszavárásának idejévé válik. Krisztus megváltó munkáján keresztül juthat el az ember az új teremtésben a régen vágyott és számára elveszett paradicsomba, arra a helyre, ahol Isten lesz minden mindenkben: „Mert én új eget és új földet teremtek... A farkas a báránnal együtt legel, az oroszlán szalmát eszik, mint a marha, és a kígyónak por lesz a kenyerre. Nem árt és nem pusztít szent hegyemen senki – mondja az ÚR.” (És 65, 17 és 25) Az Éden kert kifejezése annak a rendszerszintű fizikai, lelki és szellemi harmóniának, ami Isten eredeti szándéka szerint való.⁶ Ezt teremti meg Isten a kezdetek kezdetén: „A teremtés, az élő organizmusok hálózata, amely életteret és „otthon” -t biztosít az emberi közösségnek, Jahve bőkezű, szuverén szabadságának az eredménye.”⁷

A teremtéstörténetben kétféle olvasattal találkozunk: az Mózes első könyvének első fejezetében (a később keletkezett papi narráció)

⁴ A keresztyén nagy elbeszélés (meta-történet) gondolati ívét lásd bővebben: Bartholomew, Craig G. – Goheen, Michel W.: A nagy történet – Hogyan találjuk meg a küldetésünket a Biblia elbeszélésében? Budapest, Kálvin Kiadó, 2018, 18. p.

⁵ Mái nem eldöntött, hogy az Éden közepén két fa szerepel, vagy egy, aminek két jelzője van. A második esetben a jó és gonosz tudásának a fája, tulajdonképpen ez élet fája is egyben. Lásd? lásd: O'Connor, Kathleen: Genesis 1–25A, in: Smyth & Helwys Bible Commentary, Macon, Smyth & Helwys Publishing, 2018, 51. p. vö: Westermann, Claus: Genézis – Kapitell 1–11, in: Biblischer Kommentar Altes Testament, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1974, 289. p.

⁶ O'Connor: Genesis 1–25A, 57. p.

⁷ Bruggemann, Walter: Az Ószövetség teológiája – Tanúságtétel, vita, pártfogás, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012, 646. p.

² McGrath, Alister E.: Re-Imagining Nature – The Promise of a Christian Natural Theology, Oxford, Wiley – Blackwell, 2017, 172. p.

³ Bahnsen, Fred – Wirzba, Norman: Making Peace with the Land – God's Call to Reconcile with Creation, Downer Grove, IVP Books, 2012, 17. p.

és e könyv második-harmadik fejezetében (jahvista elbeszélés) más és más hangsúlyokat emel ki.⁸ Míg a papi iratban az ember teremtettség fölé helyezett feladata („uralkodjon”), addig a másik elbeszélésben az ember a teremtet világ részeként („művelje és őrizz”) jelenik meg és kap nagyobb hangsúlyt. A teremtet világgal való összekötöttséget Norma Wirzba emberi hivatásunk részeként értelmezi, amikor így ír: „Nincsen alapvetőbb, alázatra intőbb és felemelőbb elhívás, mint részesévé lenni annak a szeretetnek, amivel Isten szereti a világot.”⁹ A jahvista őstörténeti hangsúlyban Isten úgy jelenik meg mint „kertész”, aki a földből vétetett emberre a föld gondozását bízta.¹⁰ Az ember első megbízása az, hogy nevet adjon az élőlényeknek, gondozza és őrizz a kertet. Hans Walter Wolff szerint az ember teremtettségének ebben az elbeszélésében négyféle viszony fenntartásának feladata jelenik meg: „Az első helyen az Istennel való kapcsolat említendő. Mert akármilyen viszonyok között él is az ember egyébként, életét Isten teremtményeként éli meg.”¹¹ A második kapcsolat az állatvilághoz fűzi az első embert, a harmadik pedig embertársához. A negyedik pedig a földhöz köti őt: „Ezt a kapcsolatot is JHWH hozta létre, méghozzá háromszorosan. Az embert a földből teremtetete meg (1Móz 2,7; vö 3, 19.23), az ember ezt a földet kell, hogy megművelje (1 Móv 3,23), és halálkor ebbe a földbe tér vissza (1 Móv 3,19).” Ebben az elbeszélésben hangsúlyos a föld közelség és a bűneset után is megmarad ez a megbízás, de a paradicsomi állapot az „arany idők” már elmúltak, ide már csak visszavágyhat az ember.¹² Verejtékkel kell megküzdeni kenyeréért, s bár Isten folyamatosan jelen van népe életében, a Vele való közvetlen kapcsolat már nem

⁸ Wolff, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája*, Budapest, Harmat Kiadó, 2003, 122. p.

⁹ Bahnsen – Wirzba: *Making Peace with the Land*, 18. p. Hiszen Isten úgy szerette a világot (benne minden teremtménnyel), hogy Fiát adta érte megváltásul. (Jn 3,16)

¹⁰ Fick, Gary W.: *Food, Farming, and Faith*, New York: State University of New York Press, 2008, 17. p.

¹¹ Wolff: *Az Ószövetség antropológiája*, 120. p.

¹² O'Connor: *Genesis 1–25A*, 47. p.

olyan természetes és magától értetődő, mint az az emberiség őstörténetének hajnalán volt.

Az ókori ember számára a születés és a növekedés titok volt, hiszen nem volt még ennyi tudományos ismeretük a természet folyamatairól.¹³ Az évezredek alatt a tudomány sok mindent felfedezett, kikutatott, górcső alá véve az élet legapróbb részleteit és számos választ adott a „mit” és „hogyan” kérdésekre. A Biblia és a keresztyén életszemlélet mindezen túlmutatva a „miért” kérdés mentén tájékozódik. Mi végre vagyunk a világban? Mi az a történet, aminek részesei lehetünk?¹⁴ A vallás nyelve nem feltétlen kell, hogy a tudomány analitikus eredményeivel szembekerüljön, mert bár mindkető szólhat az életről, más és más aspektusát ragadja meg. A világ megismerésének „rétegzett” voltával szemlélthetjük ezt, hogy bár ugyanazt vizsgáljuk, más perspektívák mentén ragadjuk meg a valóságot. Valahogy úgy, mint egy vaktérképre, különböző „rétegeket” helyeznénk. Mást és mást árul el a Kárpát-medencéről, ha a domborzati térképet nézzük, mást a vízrajz, az úthálózat, településszerkezet. Mindegyik ugyanannak a valóságnak a leképezése. A keresztyén életszemlélet nem a különböző társadalom és természettudományok igazságtartalmát vizsgálja, hanem az összkép egészére kíváncsi, az emberi élet végső kérdéseit és célját kutatva.

Ha jobban belegondolunk, a mai napig számos olyan kérdés létezik, amire a tudomány nem tudott választ találni: Hogyan indult a világegyetem története? Mi van a végtelen univerzum mögött? Honnan van az élet? stb. De ha a már létező természettudományos hipotézisek egyszer be is igazolódnak, az emberi élet végességével és kiszolgáltatott voltával – bár igyekszik az ember minél inkább kontrollt gyakorolni – mindig számolnunk kell. A Biblia bizonyosságtétele mai napig érvényes és nézhetjük úgy az életet, hogy annak nemcsak biológiai okai vannak, hanem az életet ajándékba kaptuk. Nézzhetjük úgy saját történetünket is, mint egy nagyobb történet részesei, s le-

¹³ Wolff: *Az Ószövetség antropológiája*, 124. p.

¹⁴ MacIntyre, Alasdair C.: *After virtue – A study in Moral Theory*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1981, 216. p.

hetünk hálások és felelősek mindazért, amit rajtunk kívül álló módon kaptunk teremtettként a teremtet világban.¹⁵

Diertich Ritschl kétféle történetet különböztet meg: egyrészt vannak lezárt történetek, melyek teljesen a múlthoz kötődnek, illetve vannak úgynevezett folytonos (on-going) történetek, melyeket nem lehet teljes egészében elmesélni, mivel a történet még mindig folytatódik.¹⁶ A zsidó-keresztény gondolkodásban, Izrael tradíciójának átadásában nagyon fontos szerepet töltenek be a folyamatos történetek. A történet az elmesélésben újra és újra megelevenedik. Az ember maga is részévé válik ennek a történetfolyamatnak, ő is beáll az atyákkal kötött szövetségbe, ő is oda áll az Egyiptomból szabaduló nép soraiba. „A történet az akkori emberek számára sokkal tágabb és nyitottabb fogalom volt. Minden időben érvényes összetartozás-élményt fogalmaz meg, mely összekapcsol az atyákkal és anyákkal. Nemcsak a három ősatyával: Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal, hanem a nép történetében élő összes apával és anyával, akik az ősatyákat követték. Ami mindannyiukat összeköti, az abba az Istenbe vetett bizalom, aki a kezdetekkor népüket olyan csodálatosan megszabadította.”¹⁷ A szabadítás mellett a teremtetés is egy nem lezárt történet, egyrészt mert Isten teremtető munkájának eredménye látható (creatio originalis), Isten életet ad és a Szentlélek által minket is nap, mint nap újjáteremthet (creatio continua), harmadrészt pedig várjuk Krisztus visszajövetelében a mennyi vízió beteljesülését (creatio nova).¹⁸ A történet tehát tovább folytatódik.

¹⁵ Bartholomew – Goheen: A nagy történet, 34. p.

¹⁶ Ritschl, Dietrich: „Story” als Rohmaterial der Theologie, in: Ritschl, D. – Jones, H. O. (Hg.), „Story” als Rohmaterial der Theologie, München: Chr. Kaiser Verlag, 1976, 7–41, 30. p.

¹⁷ Westermann, Claus: Der Mensch im Alten Testament - Mit einer Einführung von Hans-Peter Müller, Münster: LIT, 2000, 30. p.

¹⁸ Moltmann, Jürgen: God in Creation – An Ecological Doctrine of Creation, London, SCM Press, 1997, 55. p.

A protestáns természeti teológia definiálásának szükségessége

A protestáns szellemtörténet viszonya a természethez ambivalens, hiszen elsősorban Isten kijelentése alapján tájékozódik és Isten teremtetett világa, benne emberi természetünk csak közvetve utalhat az isteni igazságra.¹⁹ A bűn alá rekesztett világ megváltásra szorul, így helyes istenismeretre és alkotásainak helyes ismeretére (benne saját magunk ismeretére) is Isten Igéjének fényében juthatunk. Kálvin ezt a szemüveg viselésével szemlélteti: „Szembajosok, akármilyen szép könyvet adsz is nekik; ámbár megismerik, hogy az valami írás, nem tudnak két szót sem elolvasni, de ha felteszik a szemüveget, annak segítségével mindjárt tisztán kezdenek olvasni: így a Szentírás Istennek egyébként zavaros ismeretét elméinkben összegyűjtve, a homályt elűzve, tisztán mutatja nekünk az igaz Istent.”²⁰ Ennek fényében saját meggyőződésünket és tapasztalatainkat, világszemléletünket egyfajta kritikai távolsággal kell szemlélnünk, hiszen „minden embernek útja igaz a maga szemei előtt, de a szívek vizsgálója az Úr.”²¹ (Péld 21, 2)

Ez azonban jelenti-e azt, hogy nem nézhetünk-e körbe a kertben és a teremtet világban hálaadással és a ránk bízott küldetés felelőségé-

¹⁹ A protestáns teológiában a természethez való viszony ambivalens voltát a Karl Barth és Emil Brunner közötti teológiai vitával szokás fémjelezni. Az 1930-as években lezajlott vita minden aspektusát nehéz majd 90 év távlatából megítélni. Korunk teológusa Alister McGrath szerint a félreértés elsősorban ideológiai alapú volt, ugyanis a Svájcban élő Brunner társadalmi kontextusa teljesen eltért a hitleri Németországban élő Barthétól. Brunner azon érve, hogy Isten a teremtettségen keresztül is megszólíthat bennünket, teljes elutasításra talált Barth részéről, aki kiáltványában hangsúlyozta, hogy csakis Krisztuson keresztül juthatunk istenismeretre. Nem vitatva Barth állításának igazságát, látnunk kell azonban, hogy Brunner nem azt állította, hogy a természet Istenhez vezet, hanem hogy a megtért hívő ember rácsodálkozhat Isten teremtető munkájára a saját életében és a körülötte lévő világban. Így tehát az isteni kijelentés és a természet által való megismerés nem két egymástól független út, hanem egymásutániségben van, az Isten kijelentését megismert ember tudja jól olvasni a teremtettség üzeneteit az életére nézve. McGrath: Re-Imagining Nature, 144–148. p. vö: Brunner, Emil: Natur und Gnade – Zum Gespräch mit Karl Barth, Zürich, 1934.; Barth, Karl: Nein! Antwort an Emil Brunner, München, Chr. Kaiser, 1934. p.

²⁰ Kálvin, János: A keresztény vallás rendszere, I. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. (VI. fejezet, 1.) 64. p.

²¹ Károli fordítás

vel a nélkül, hogy félünk kelljen attól, hogy fűben–fában animista módon Istent magát keressük és mindebben bálványimádás veszélyét lássunk? Hogyha a saját emberi tapasztalatainktól megtartjuk a kritikai távolságot és annak tudatában vagyunk, hogy Isten kívül van a mi emberi kategóriáinkon és nem zárható keretbe, miért ne csodálkozhathatnánk rá Isten keze munkájának csodáira világunkban?

Ezekre a kérdésekre feleletül írja McGrath: „A természeti teológia legjobban úgy értékelhető, mint egy bizonyos módja a természeti világról és Istenről való gondolkodásnak, vagy egy módja annak, ahogy a természet rendjét láthatjuk, mintsem, hogy az egy a világról és Istenről szóló egzakt magyarázat, és normatív teória lenne.”²² Nemcsak a „szemüvegre” figyelhetünk, hanem arra is, amit ezen a szemüvegen keresztül láthatunk.

Az Ószövetségben találjuk annak a hosszú keresztény tradíciónak a gyökereit, ahogy a hívő ember elmereng és rácsodálkozik az Isten nagyságára az Ő teremtésén keresztül (pld: Zsolt 104, Jób 38:1-42:6).²³ Ez a szemlélet Jézustól sem idegen, ahogy Máté evangéliumában olvashatjuk: „Figyeljétek meg a mező liliomait, hogyan növekednek: nem fáradoznak, és nem fonnak, de mondom nektek, hogy Salamon teljes dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül akár csak egy is. Ha pedig a mező fűvét, amely ma van, és holnap a kemencébe vetik, így öltözteti Isten, nem sokkal inkább titeket, kicsinyhitűeket?” (Mt 6,28-30)

Az ember mint „kórustag” a teremtettségben

Hogyan látszik a teremtettség a keresztény világszemléleten keresztül? Részbe vagyunk a világ az ökoszisztémájának: együtt lélegzünk az élőlényekkel és minden élőlény a maga szintjén küzd lét- és fajfenntartásért. A vírustól kezdve, a meggyfán át az emberig, minden élőlénynek van növekedési „kódja”, amit követve fejlődik.²⁴

²² McGrath: *Re-Imagining Nature*, 24. p.

²³ McGrath: *Re-Imagining Nature*, 131. p.

²⁴ Ez emberi epigenetikához lásd: Piaget, Jean: *Biology and Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press, 1971, 81. p.

Többféle metafora született a teremtés teológiai összefüggéseinek szemléltetésére. Az ortodox teológus, Hilarion Alfejev a teremtést például egy festményhez hasonlítja: „Isten a Festő, a teremtettség pedig a festmény, amelyen felismerhetjük az Ő „ecsetjének” és „kezének” nyomát, alkotói elméjének visszatükröződését.”²⁵ Kálvin pedig a teremtettség világát Isten dicsősége színházának nevezi.²⁶ Kálvin számára ez a kép az ógörög drámák világát idézi, melyben úgy jelenik meg Isten mint aki a színdarab főszereplője.²⁷ Grözünger ezt a színpadi képet tovább gondolva írja: „Ebben a teátrum mundi modellben Isten egyszerre lehet a darab szerzője, rendezője és nézője. Az ember feladata, hogy szerepét képességeihez mérten a lehető legjobban eljátssza.”²⁸ A természet, teremtettség világ a díszlet, a teremtettség lények az emberrel együtt pedig a kórus, amely visszhangozza Isten dicsőségét: „Az emberek egy kórus részei egy hatalmas zenekarban, amelyben a szélben susogó fák a húros hangszerek, a farkasok és prérik farkasok adják a rézfúvósok hangos szolamát, az üttősök között a bálnák ugrálva és elefántok masírozva ütik a ritmust, a feketegigók és a verebek pedig pikolókkal és fuvalakkal magasan a többi szolam fölött énekelnek. Ebben a sokszínű dicsőítő közösségben helyet kapnak az angyalok is. A Zsoltároknak ez a „sokfajtság” ad sajátos és ünnepi jelleget Isten dicsőítésének és szolgálatának.”²⁹

²⁵ Alfejev, Hilarion: *A hit titka – Bevezetés az ortodox egyház teológiájába és lelkiiségébe*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2018, 54. p.

²⁶ A „színház” szó hétszer fordul elő Kálvin *Institutio*-jában és tucatszor prédikációiban, illetve bibliai (Genezis, Ézsaiás, Zsoltárok) kommentárjaiban. lásd: Lane, Belden C.: *Ravished by Beauty – The Surprising Legacy of Reformed Spirituality*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 60. p. A kultúránk történetében számos helyen találkozunk azzal a hasonlattal, hogy „színház az egész világ” Kálvinnál azonban ez mást jelent mint Shakespeare-nél, vagy Seneca-nál. Shakespeare, W., *Vízkereszt*, vagy amit akartok, Budapest: Európa, 1984. p. vö: Christian, Lynda G.: *Theatrum Mundi: The History of an Idea*, New York, Garland Publishing, 1987. p.

²⁷ Lane: *Ravished by Beauty*, 68. p.

²⁸ Grözünger, Albrecht: *Praktische Theologie und Ästhetik - Ein Beitrag zur Grundlegung der Praktischen Theologie* 2 ed., München, 1991, 201. p.

²⁹ Lane: *Ravished by Beauty*, 87. p.

Isten az első mozgató, Ő az, aki életet lehel minden élőlénybe és a teremtett világ pedig magában hordozza azt a vágyat, hogy betöltse hivatását, visszhangozza Isten dicsőségét, kapcsolatba kerüljön terem-tőjével és az Ő dicsőségére éljen. Ebben a kórusban együtt vagyunk minden élőlényel, ahogy Assisi Ferenc írja a Naphimnuszban: *Laudate et benedicite mi Signore et reingratiate e serviateli cum grande humilitate*.³⁰ Ebben a *teatrum mundi*-ban fontos szerep jut a színpadnak és a színpadi díszletnek, hiszen eredeti formájában az is Isten terem-tő erejét dicséri. A világ formálásában, a kert gondozásában az ember-nek társ szerepet adott Isten: adjon nevet az állatoknak, művelje és őrizze a teremtett világot. Amíg Isten a semmiből, addig az ember a teremtett világból teremt. Ha tovább gondoljuk ezt a képet, az ember egyrészt kórustag, ugyanakkor ezen túl a „díszletek” karbantartása-ban is van feladata.

Összekötöttség a teremtett világgal

A mai világban egyre inkább szembesülünk azzal, hogy mennyire nem tulajdonunk a teremtett világ, hanem emberként mi is része vagyunk ennek a rendszernek.³¹

Az ember a civilizációs vívmányai jó részével próbálja minimalizálni a kitettségét a természet erőinek, ha máskor nem, természeti katasztrófák, világjárványok, vagy saját emberi életünk törékenységeivel

³⁰ „Dicsérjétek és áldjátok énuramat és mondjátok neki köszönetet és szolgáljátok őt nagy alázatossággal.” lásd: Pál József: Assisi Szent Ferenc Istendicsérete – fordítás és értelmezés, in: Tiszatáj - LV. évf. 12. sz., 2001. december, 67-76, 73. p.

³¹ Annak a tudata, hogy egy nagy Egésznek a részei vagyunk, az Egészből csak egy kicsit látunk mind időben, mind térben, érzéseink, gondolataink csak egy részét foghatják fel a nagy egésznek, de ami bennünk zajlik, nem független az Egészről. Mint egy nagy hálózatban össze vagyunk kötve minden emberrel a földön. A 21. századra ez nemcsak egy misztikus metafora, vagy romantikus elképzelés, hanem kísérletekkel is igazolt valóság, hogy olyan emberek is hatnak ránk, akiket nem is ismerünk és a hálózatban a mi életünk is tovább hat az általunk belátott hatókörnél. Az internet pedig még inkább valóságossá teszi azt az élményt, hogy közünk van, közünk lehet egymáshoz. A világ is „spiritualizálódik,” a kultúrák egymásra hatása, a racionális magyarázatok elégtelen volta és az információáradat erősíti azt az érzést, hogy nem tudjuk ezt racionális úton felfogni. Wigglesworth, Cindy: SQ21 – The 21 Skills of Spiritual Intelligence, New York, SelectBooks, 2014, 70. p.

és végességével való találkozáskor szembe kell néznünk azzal, hogy mennyire kis befolyásunk van arra, hogy életünket saját kezükbe vegyük és kontroll alatt tartsuk. Valamit elvesztettünk menet közben. Ahogy Alejandro García-Rivera fogalmaz: „A Szépség érzete leglényegét tekintve egy spirituális utazás gyümölcse és ez az egyszerű teológiai meglátás mára feledésbe merült.”³² A teológia elsősorban az Isten és ember kapcsolatának vizsgálatával foglalkozik, anélkül, hogy különösebb figyelmet fordítana arra a térre, ahol a kommunikáció létrejön. Annakra a lényegre koncentrálunk, hogy közben nem veszünk tudomást arról, amit szemünk sarkából láthatunk, hiszen a periférikus dolgok is üzenetet hordozhatnak. A térnek és környezetnek funkciója van. Ahogy nem mindegy, hogy a Bibliát könyvből vagy iPad-ról olvassuk, az életemet egy panellakásban vagy kertes házban élem, ugyanúgy a tágabb környezet mintegy paratextusként nem tudatos módon, de befolyásolja érzés és gondolatvilágunkat és hatással van kapcsolatainkra is.

A természetes környezet és a kert kevésbé hiányzik, hogyha az életközegünk, viszont ha nem mehetünk ki a szabadba, észrevesszük annak hiányát. A kert, a természet közelsége ma is mély belső vágyunkhoz tartozik. A városi életforma térhódításával bár többnyire sikerül kontrollt gyakorolni a természet erői felett (pld: éjszakai világítás) ugyanakkor a természet erőinek kiiktatása mégis egyfajta hiányt szült az ember lelkében. Városlakóként mély vágy élhet bennünk, hogy kimenjünk a szabadba, levegőhöz és fényhez jussunk, gyönyörködjünk a természet szépségeiben, megteljen a lelkünk valami széppel és jóval, ami boldogságot, harmóniát, feltöltekezést jelent: „Tapasztalni a szépséget mély emberi vágyunk és ennek így is kell lennie. Részen ez tesz bennünket emberre.”³³

Az ember kezdetektől szorosan együtt élt a természettel, léte egybeforrt az őt körülvevő környezettel. Igaz, a természet erőivel való

³² García-Rivera, Alejandro: The Sense of Beauty and the Talk of God, Graduate Theological Union Distinguished Faculty Lecture, November 13, 2002. in: Alexander, Kathryn B.: Saving Beauty - A Theological Aesthetics of Nature, Minneapolis: Fortress Press, 2014, 132. p.

³³ Alexander: Saving Beauty, 145. p.

küzdelem és az annak való kiszolgáltatottság is végigkíséri az emberiség életét, ugyanakkor a gyönyörködést, a boldogság forrását is a teremtet világ jelentette. Ahol az ember kultúrát hozott létre, ahol városok és civilizációk születtek, jelen voltak a kertek is, virágokkal, fákkal, szökőkutakkal.³⁴ Ösvények, lugasok, bokrok és fák vették körül a házakat. Parkok és gyönyörűen kialakított kertek adtak gyönyörködést és elégedettséget az egész történelem során.³⁵ A beteljesedés, teljesség megtapasztalása nyomokban megélhető és érezhető volt a virágok il-
latában, pompás színében, az érett gyümölcs látványában és ízében, a hűs vízi források mellett. Ahogy a Biblia első lapjain az Éden kert, a keleti vallásokban sok helyen megjelenik az örök élet szimbólumaként a kert, az idill és a teljes harmónia kifejeződéseként, mintegy előre vetítve azt az örök harmóniát és boldogságot, ami majd a túlvilágon vár ránk. Maga Karl Barth költőien ír erről az ősi archetipikus összeköttetésről: „A föld összes folyója, és így minden termékenység, minden lehetséges vegetáció, a földön élő minden élet itt a Paradicsomban ered, abban a folyóban, ami keresztül folyik rajta.”³⁶ Egy másik helyen pedig: „Isten további bensőségességbe hívja a teremtet azért, hogy Isten az Ő különleges helyére hozza az embereket élni és dolgozni. A saját kertet fenntartva és gondozva az emberek teljesítik az első ősi elbeszélés kozmikus elhivatását: ahol aktuálisan élnek, a földnek azon a helyén teljesítik egész földre kiterjedő rendeltetésüket [Bestimmung].”³⁷

A (kerti) munka tudománya és/vagy a szemlélődés művészete?

Nicholas Wolterstorff egyik előadásban a munka és a művészet kapcsolata kapcsán beszél arról, hogy 1960-as években egyik szombat délután a Michigani Egyetem rádió adását hallgatta, ahol munkadalo-

kat játszottak.³⁸ A filozófia professzor számára egy új szemléletet adott akkor ez a rádióműsor, hiszen a művészetről általában úgy gondolkodik a tudomány, mint ami kiemel a hétköznapi valóságából, de mint a példa is mutatja, nem feltétlenül kell, hogy ez így legyen. Ahogy a művészet lehet része a munkának, úgy a veritékkel szerzett kenyérért végzett munka közben adhatunk hálát és rácsodálkozhatunk a teremtet világ ajándékaira, megtehetjük, amit Iris Murdoch így fogalmaz: „nem a világtól való elmenekülésre, hanem arra használjuk képzeletünket, hanem hogy igazán jelen legyünk benne.”³⁹ A kertben a szemlélődés (contemplatio) és a munka (actio) egyaránt megvalósulhat, néha akár egyszerre is. Az „orando et laborando” keresztyén elve a tevékeny és szemlélődő életet kapcsolta össze, mindkettőre szükség van a harmónia megéléséhez.⁴⁰

Bár az ember Isten jelenlétében állva, az élet sűrűjének közepén is megtalálhatjuk a belső csendet, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne szükségünk elkülönített időre, amikor valóban csendben lennénk és csak figyelni a körülöttünk lévő világra. Azt a készséget tudatosítanunk és gyakorolnunk kell, hogy lelassuljunk, becsendesedjünk és hogy friss szemmel lássuk a megszokott világunkat.⁴¹ Egyszerűen csak Isten előtti befogadás nyitottságával és hálával benne lenni a kertben, vagy abban a természeti közegben, ahol éppen vagyunk. Nem elemezve – hiszen van, aminek kifejezésére a szavak eleve alkalmatlanok – és a máshol lét vágyával lenni jelen, hanem egyszerűen csak élvezve a létet.⁴² „Akarunk valamit, amit alig lehet szavakkal kifejezni – egy lenni a szépséggel, amit látunk, bele passzolni, magunkba szívni, megfür-

³⁸ Nicholas Wolterstorff: Art & Action [Biola's Center for Christianity, Culture, and the Arts Lecture] 2016. p. ápr. 18. p. <https://www.youtube.com/watch?v=d0fYeg6PnkQ> (letöltés: 2020. p. 04. p. 20. p.) Lásd még: Wolterstorff, Nicholas: Art in Action – Toward a Christian Aesthetic, Grand Rapids, Eerdmans, 1980. p.

³⁹ Murdoch, Iris: The Sovereignty of Good, London: Macmillan, 1970, 88. p.

⁴⁰ „Orando et laborando” (imádkozz és dolgozz) olvasható a debreceni református kollégium homlokzatán, az „Ora et labora” eredetileg a bencés szerzetesek jelmondata.

⁴¹ Csikszentmihályi, Mihály: Flow - The Psychology of Optimal Experience, New York: Harper and Row, 1990, 107. p.

⁴² Cooper, David E.: A Philosophy of Gardens, Oxford, Oxford University Press, 2006, 6. p. vö: McGrath: Re-Imagining Nature, 71. p.

³⁴ Farrar, Linda: Gardens and Gardeners of the Ancient World – History, Myth and Archaeology, Oxford, Windgather Press, 2016. p.

³⁵ Campbell, Gordon: A Short History of Gardens, Oxford, Oxford University Press, 2016. p.

³⁶ Jenkins, Willis: Ecologies of Grace - Environmental Ethics and Christian Theology, Oxford, Oxford University Press, 2008, 164. p.

³⁷ Jenkins: Ecologies of Grace, 165. p.

deni benne, részévé válni.”⁴³ A keresztyén életgyakorlatban sokszor elfelejtjük, de az egyszerűség és az egyszerű jelenlét fontos része lehet a hit megélésnek.⁴⁴ Néha talán túlbonyolítjuk a dolgainkat a kegyesség formáinak keresésében is annyira, hogy közben nem feltétlen vesszük észre a kézenfekvőt. A természethez való viszony protestáns olvasata kapcsán McGarth a következőt ajánlja: „Egyáltalán nem világos, hogy miért van szükség a „tudományos ismeretekre” a táj megfelelő megértéséhez. Tegyük fel, hogy egy völgyben állok, amelyből nagyszerű kilátás nyílik hegyekre, erdőkre, patakokra és számomra mindez gyönyörű. Vajon pontosan tudnom kell-e, hogy milyen fák vannak az erdőben, hogy megtapasztaljam ezt a szépséget? Tudnom kell-e a hegyek geológiai történelmét, hogy megrendülést érezhesek? Nem. A szépségről alkotott benyomásomat a táj egésze idézi elő, nem pedig az egyes alkotóelemekről szóló részletes információk. Ez együttes élmény, nem csupán az egyes alkotóelemek összessége. Vitatható, hogy a tudomány segíthet-e valami teljesebb elérésében, racionális megfontolást és értékelést hozzá téve ehhez az alapvetően esztétikai élményhez.”⁴⁵

A szemlélődés és hálaadás, a mindennapi csodák észrevétele, a kis dolgokért való öröm – bár látszólag nem jelentős, hiszen nem nagy cselekedetek végrehajtásáról és embert próbáló ügyek felvállalásáról van itt szó – fontos része lehet az Istennel megélt kapcsolatnak és nulkodik lépése lehet a teremtett világért tett felelős lépéseknek.⁴⁶

⁴³ Lewis, C.S.: *The Weight of Glory – And Other Addresses*, in New York, HarperCollins Publishers, 2001, 42. p.

⁴⁴ Foster, Richard J.: *Celebration of Disciple – The Path to Spiritual Growth*, Special Anniversary Edition, San Francisco, HarperOne, 2018, 93. p.

⁴⁵ McGrath: *Re-Imagining Nature*, 166. p.

⁴⁶ A Csendes Kertek Mozgalmát 1992-ban egy anglikán pap, Philip Roderick indította útjára és mára több mint 300 ilyen kert van a világ számos pontján. <https://quietgarden.org/>

A creatio nova reménysége

A keresztyénség metatörténetéhez élettörténetünk több ponton kapcsolódhat. Saját életünknek is lehet egy olyan „arany” gyermekkora, ahova visszavágyunk. Életünk során Krisztus megváltását személyesen elfogadhatjuk és miénk lehet az a reménység, hogy földi életünk végével nincs vége a történetnek számunkra sem.

Az ember kiűzetett a paradicsomból és az eredendő bűn következményeivel a teremtett világban is találkozunk. Maradandó károkat és emberileg helyrehozhatatlan karasztófákat okoztunk a világ ökoszisztémájában, rossz sáfárai voltunk a földnek, hiszen „a földdel nem gondolunk embermagasságban.”⁴⁷ Igaz ránk az a bibliai ige is miszerint „a bűn zsoldja a halál” (Róm 6, 23), szembe kell néznünk saját életünk végességével. Ahogy a kertben a virágok elnyílását követi az elmúlásuk (Zsolt 90, 3-6), úgy a mi életünk is elmúlik, erre emlékeztetnek bennünket sajátos kertjeink, a temetők. „Nincs élet halál nélkül. Ilyen a szépség tapasztalata egy bukott világban. [...] a természeti szépség megtapasztalása elvezet bennünket a megváltás szükségességéhez és mikéntjéhez. Mindez rávilágít arra, hogy a megváltott élet, részvétel is egyben a Szépség ökológiai szeretett közösségében. És rávilágít arra is, hogy a megváltott élet magában kell foglalja mind ez emberi, mind pedig a természeti világot.”⁴⁸ A Biblia nem idealizálja a föld művelését, hiszen benne van a verejték, a szenvedés és az elmúlás, de benne van a várakozás és a gyümölcstermés egyaránt.

Az elmúlással együtt a reménység helye is lehet a kert, hiszen emlékeztethet bennünket arra, hogy a „nagy Kertész” számunkra is helyet készít, egy olyan várost és kertet, ahol már nem lesz szenvedés: „maga az Isten lesz velük; és letöröl minden könnyet a szemükről, és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az első elmúltak. A trónuson ülő ezt mondta: Íme, újjáteremték mindent.” (Jel 21,3-5)⁴⁹ Töredékes voltában a kertek és a természet adhat előízt abból a boldogságból, amit Isten készített az őt

⁴⁷ Részlet az „az angyalok biohasznosulása” című versből. Hegedűs Gyöngyi: *A pont felett*, Baj-Szólóhegy, Új Forrás Kiadó, 2017, ISBN: 978-963-7983-24-5, 29. p.

⁴⁸ Alexander: *Saving Beauty*, 144. p.

⁴⁹ Fick: *Food, Farming, and Faith*, 17. p.

szeretőknek.⁵⁰ A kis kertben benne lehet egy mozaikdarabja annak a nagy képnek (big picture), amit most még nem láthatunk.⁵¹ Ez a várokozás új megvilágításba helyezheti a teremtett világhoz való viszonyunkat s benne saját magunkhoz való viszonyunkat is.⁵² Ez a sóhaj szólal meg Nobilis Márió atya imájában a teremtett világért és benne saját magunkért:

„Urunk Jézus Krisztus,
Akiben, Akire tekintve és Aki által
az Atya mindent teremtett
és Aki megtestesülésed, kereszthalálod és feltámadásod titkában
új módon ajándékoztad nekünk
ennek és az eljövendő világnak életét,
téríts meg minket,
és Szentlelked ajándékával
taníts meg jól szeretnünk ezt a világot,
hogy Veled munkálkodva érte
az ígért új ég és új föld
boldog részesei lehessünk.”⁵³

Felhasznált irodalom:

- Alexander, Kathryn B.: *Saving Beauty - A Theological Aesthetics of Nature*, Minneapolis, Fortress Press, 2014. ISBN-10: 1451472234
- Alfejev, Hilarion: *A hit titka - Bevezetés az ortodox egyház teológiájába és lelkiiségébe*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2018. ISBN: 9789636629724
- Bahnson, Fred - Wirzba, Norman: *Making Peace with the Land - God's Call to Reconcile with Creation*, Downer Grove, IVP Books, 2012. ISBN-10: 9780830834570
- Barth, Karl: *Nein! Antwort an Emil Brunner*, München, Chr. Kaiser, 1934.

⁵⁰ Bahnson - Wirzba: *Making Peace with the Land*, 18. p.

⁵¹ McGrath: *Re-Imagining Nature*, 183. p.

⁵² Pannenberg, Wolfhart: *Rendszeres teológia*, 2. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 57. p.

⁵³ <http://www.teremtesvedelem.hu/content/cikk/teremtesvedelmi-imak> (letöltés: 2020. 04. 23.)

- Bartholomew, Craig G. - Goheen, Michel W.: *A nagy történet - Hogyan találjuk meg a küldetésünket a Biblia elbeszélésében?* Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. ISBN: 9789635584116
- Bruggemann, Walter: *Az Ószövetség teológiája - Tanúságtétel, vita, pártfogás*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012. ISBN: 9786069323021
- Brunner, Emil: *Natur und Gnade - Zum Gespräch mit Karl Barth*, Zürich, 1934.
- Campbell, Gordon: *A Short History of Gardens*, Oxford, Oxford University Press, 2016. ISBN-10: 0198784619
- Christian, Lynda G.: *Theatrum Mundi - The History of an Idea*, New York, Garland Publishing, 1987. ISBN-13: 978-0824084257
- Cooper, David E.: *A Philosophy of Gardens*, Oxford, Oxford University Press, 2006. ISBN: 9780199290345
- Csikszentmihályi, Mihály: *Flow - The Psychology of Optimal Experience*, New York: Harper and Row, 1990. ISBN 0060162538
- Farrar, Linda: *Gardens and Gardeners of the Ancient World - History, Myth and Archaeology*, Oxford, Windgather Press, 2016. ISBN-10: 9781909686854
- Fick, Gary W.: *Food, Farming, and Faith*, New York: State University of New York Press, 2008. ISBN 978-0-7914-7384-9
- Foster, Richard J.: *Celebration of Disciple - The Path to Spiritual Growth*, Special Anniversary Edition, San Francisco, HarperOne, 2018. ISBN: 9780062803887
- Grözing, Albrecht: *Praktische Theologie und Ästhetik - Ein Beitrag zur Grundlegung der Praktischen Theologie*, 2. ed., München, 1991. ISBN 3-459-01688-4
- Hegedűs Gyöngyi: *A pont felett, Baj-Szőlőhegy, Új Forrás Kiadó*, 2017, ISBN: 978-963-7983-24-5
- Jenkins, Willis: *Ecologies of Grace - Environmental Ethics and Christian Theology*, Oxford, Oxford University Press, 2008. ISBN-10: 0195328515
- Kálvin, János: *A keresztyén vallás rendszere*, I. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. ISBN: 963300599X
- Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén - Kányádi Sándor egyberostált versei*, 2. javított kiadás, Budapest, Magyar Könyvklub, 1999. ISBN 9635484585
- Lane, Belden C.: *Ravished by Beauty - The Surprising Legacy of Reformed Spirituality*, Oxford, Oxford University Press, 2011. ISBN-10: 0199755086
- Lewis, C.S.: *The Weight of Glory - And Other Addresses*, in New York, HarperCollins Publishers, 2001. ISBN-10: 0060653205
- MacIntyre, Alasdair C.: *After virtue - A study in Moral Theory*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1981. ISBN-10: 0268035040

McGrath, Alister E.: *Re-Imagining Nature – The Promise of a Christian Natural Theology*, Oxford, Wiley – Blackwell, 2017. ISBN-10: 1119046351

Moltmann, Jürgen: *God in Creation – An Ecological Doctrine of Creation*, London, SCM Press, 1997.

Murdoch, Iris: *The Sovereignty of Good*, London: Macmillan, 1970.

O'Connor, Kathleen: Genesis 1–25A, in: Smyth & Helwys Bible Commentary, Macon, Smyth & Helwys Publishing, 2018. ISBN-10: 1641730714

Pál József: Assisi Szent Ferenc Istendicsérete – fordítás és értelmezés, in: *Tiszatáj* - LV. évf. 12. sz., 2001. december, 67–76.

Pannenberg, Wolfhart: *Rendszeres teológia*, 2. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. ISBN 9633898471

Piaget, Jean: *Biology and Knowledge*, Chicago: University of Chicago Press, 1971. ISBN 10 0226667758

Ritschl, Dietrich: „Story” als Rohmaterial der Theologie, in Ritschl, D., Jones, H. O. (Hg.): „Story” als Rohmaterial der Theologie, München: Chr. Kaiser Verlag, 1976, 7–41.

Shakespeare, William: *Vízkereszt, vagy amit akartok*, Budapest: Európa, 1984. ISBN 9630729822

Westermann, Claus: *Der Mensch im Alten Testament*, Münster: LIT, 2000. ISBN 3-8258-4587-7

Westermann, Claus: *Genезis – Kapitel 1-11*, in: *Biblicher Kommentar Altes Testament*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1974.

Wigglesworth, Cindy: *SQ21 – The 21 Skills of Spiritual Intelligence*, New York, SelectBooks, 2014. ISBN-10: 9781590792988

Wolff, Hans Walter: *Az Őszövetség antropológiája*, Budapest, Harmat Kiadó, 2003. ISBN 963-9148-53-9

Wolterstorff, Nicholas: *Art in Action – Toward a Christian Aesthetic*, Grand Rapids, Eerdmans, 1980. ISBN13: 9780802818164

Wolterstorff, Nicholas: *Art & Action [Biola's Center for Christianity, Culture, and the Arts Lecture]* 2016. ápr. 18. <https://www.youtube.com/watch?v=d0JYeg6PnkQ> (leöltés: 2020.04.20.)

RECENZÍÓK:

Karasszon István:

Egy nagybirodalom, most nem alulnézetből

Vér Ádám, *Az Újasszír Birodalom keleti tartományai*
(Ókor-Történet-Írás 6), Budapest/Pécs:

L'Harmattan/PTE Ókortörténeti Tanszék, 2018, 366 lap

Miért érdeklődnek a Biblia kutatói Asszíria iránt? Az ok nyilván történeti: az assziriológia kezdetei szoros összefüggésben álltak a Biblia kutatásával, az assziriológusok munkájukat bő száz évvel ezelőtt mindig a bibliai összefüggésekben illusztrálva mutatták be a tudós Európának. A helyzet mára alaposan megváltozott! Az assziriológia gyorsan emancipálódott, s már egy akkora területet jelent az ókortudományon belül, hogy egy élet sem elég az ismereteinek összefoglalására. Ha valaki erről meg akarna győződni, akkor csak olvassa végig ezt a könyvet... Bibliatudósok persze változatlanul érdeklődnek az assziriológia bizonyos területei iránt, de nyilván azon részek iránt elsősorban, amelyek valamilyen érintkezést mutatnak – vagy az izraeli történelemmel, vagy a hebraisztika nyelvészeti kérdéseivel, vagy régészeti témákkal. A jelen kötet nem ilyen; Izrael Asszíriától nyugatra fekszik, ez a tanulmány éppen a keleti tartományokról szól: Asszíria expanziójáról a médek irányában. Mégis érdekes számunkra, hiszen időben van átfedés: a K.e. 8. században az asszír expanzió elérte Szíria-Palesztina területét is, ahol döntően befolyásolta Izrael és Júda államainak történetét. Egy olyan kötetet tart hát kezében az olvasó, ahol tényleg „izraeli bias”, elfogultság nélkül vizsgálhatja, hogyan működött egy világbirodalom, terjedésében és szervezettségében.

Vér Ádám hat nagy fejezetben szól az Asszír Birodalom keleti expanziójáról. Az első fejezet a Zagrosz-hegységben fekvő asszír tartományok történeti földrajzát tárja elő, a második összegzi történeti tudásunkat a térségről az asszír hódoltság előtt, a harmadik szól az asszír terjeszkedés stratégiájáról, a negyedik az elfoglalt tartományok adminisztrációjáról a Zagrosz-hegység területén, az ötödik az asszír fenn-